

הרקע לייסודה של הרבנות הראשית

כתיבה | שמואל כ"ץ

הרבנות הראשית לא קמה באקראי. הקמתה נבעה משילוב של נסיבות מדיניות, פוליטיות וחברתיות, שנעמד כאן עליהן בקצרה. בריטניה, שכבשה את ארץ ישראל בראשית שנת תרע"ח (1917), עם סיום מלחמת העולם הראשונה, המשיכה את מסורת השלטון העות'מאני – הגדרת תושבי הארץ על פי העדה הדתית שאליה השתייכו, והענקת סמכויות שיפוט לרשויות הדת של אותה עדה, בעיקר בדיני המעמד האישי. לשם כך היה צורך למסד את ההנהגה הדתית של העדה, כדי שזו תייצג אותה בפני נציגי השלטון הבריטי ותארגן את מתן השירותים הדתיים המיוחדים לה. כאן עמדו ממשלת המנדט ונציגי היישוב היהודי בפני חלל ריק, שהקל על עיצובה מחדש של ההנהגה הדתית היהודית בארץ.

המורשת העות'מאנית הותירה את ה"חכם באשי", שנשא גם את התואר "ראשון לציון", כסמכות העליונה בתחום הדתי – כמכריע בענייני איסור והיתר, נישואין וגירושין; וכן בתחום הכלכלי – כאחראי על גביית מיסי העדה, על הטלת מיסים מיוחדים לצורך הקהל ועל החרמת עיזבונות של יהודים שנותרו ללא רישום, אך מעמדו הלך ונחלש. בני העדה האשכנזית סירבו לקבל את סמכותו הבלעדית, הואיל והם הפכו לרוב בירושלים ובארץ כולה לאחר גידול העלייה מאירופה. כוחם הכלכלי הלך והתעצם, כי רוב כספי ה"חלוקה" הגיע לידיהם, בנוסף לפטור שהיה להם מהחזרת חובות כספיים לשלטון העות'מאני, וכך יכלו לשלוט ברוב מוסדות הציבור בירושלים. מאז פטירתו של ה"חכם באשי" הנערץ, הרב יעקב שאול אלישר, בכ"ח בתמוז תרס"ו (1906), לא היה "חכם באשי" רשמי, אלא רק ממלאי מקום בגלל חילוקי דעות בתוך העדה הספרדית. עובדה זו פגעה קשות ביוקרת המשרה ובאחדות העדה הספרדית. גם לרבה האשכנזי של ירושלים במשך שנים רבות, הרב שמואל סלנט, שנפטר בכ"ט באב תרס"ט (1909), לא נמצא מחליף בעל שיעור קומה שיכול היה לעמוד בראש העדה ולייצגה בפני השלטונות.

היהודים לחצו על ממשלת המנדט להעביר לסמכות בתי הדין הדתיים תחומי משפט בעלי השפעה כלכלית וציבורית – כירושות, אפוטרופסות והקדשות – שהיו מסורים בזמן השלטון העות'מאני רק בידי בית-הדין הדתי המוסלמי. ממשלת המנדט הסכימה לכך, בתנאי שתקום מערכת שיפוט דתית מודרנית עבור כל האוכלוסייה היהודית, שתבטיח אפשרות ערעור על פסקי הדין, זכות ירושה לבת, שיפוט בעל דין שלא בפניו ועוד. מערכת כזו יכולה הייתה לקום רק במסגרת הנהגה דתית-רבנית חדשה, שתכלול את כל יהודי ארץ-ישראל.

הקמת הרבנות הראשית הייתה גם פועל יוצא של המעבר ממשטר צבאי לשלטון אזרחי שבראשו עמד נציב עליון. הרברט סמואל, שנכנס לתפקידו בט"ו בתמוז תר"פ (1920), מצא בירושלים בתי דין יהודיים רבים, מוגבלים בסמכותם וירודים בהשפעתם, שבקושי קיימו את עצמם כלכלית. הוא ניגש להקמת רשות דתית עליונה לעדה היהודית, תוך הכנסת סדר בבתי הדין הרבניים והגדרת סמכותם. לצורך כך מינה בכ"ד באלול תר"פ (1920) ועדת חקירה מיוחדת שבראשה עמד היועץ המשפטי של ממשלת המנדט, נורמן בנטוויץ', שבדקה בעיקר את מעמדו של ה"חכם באשי" לאור השינויים החברתיים והפוליטיים שאירעו בארץ.

הוועדה קיבלה את דעת רוב העדים שהופיעו בפניה וקראה לבטל את המשרה. מסקנותיה העיקריות היו שיש להקים רבנות ראשית לארץ ישראל, שתורכב מ-6 רבנים גדולי תורה בעלי סמכות, 3 אשכנזים ו-3 ספרדים, שאליהם יצטרפו 3 חברים שאינם רבנים כדי לסייע בעניינים ארגוניים. בראש הרבנות הראשית יעמדו שני רבנים שיישאו בתואר "רב ראשי", אחד אשכנזי והשני ספרדי, וזה האחרון ימשיך להשתמש בתואר המסורתי "ראשון לציון". שוויון זה היה כורח המציאות לאור הניגודים הדתיים והחברתיים העמוקים שהיו בין שתי העדות, בגלל מסורות שונות שהתפתחו בגלות. בנוסף לכך היה חשש שבני העדה הספרדית, שאיבדו משרה כה חשובה ויוקרתית, לא יצטרפו לארגון מוסדות היישוב אם לא יקבלו נציגות שווה בהנהגה הדתית העליונה.

עוד החליטה הוועדה כי ארגון הבחירות למועצת הרבנות הראשית יישאר בידי הקהילה היהודית. הגוף הבוחר את המועצה יורכב מרבנים ומנציגי הקהילות, כשהרבנים מהווים שני שליש מהחברים. הרבנים איימו להחרים את כינוס הגוף הבוחר אם לא יהיה להם הרוב הנזכר בגוף זה.

כאשר קמה הרבנות הראשית היא הייתה המוסד היהודי הראשון בארץ שהוכר רשמית על ידי ממשלת המנדט, והדבר עוגן בחוקת ארץ-ישראל, "דבר המלך במועצתו" משנת תרפ"ב (1922). ההכרה ברבנות

הראשית נבעה מראיית ממשלת המנדט את היישוב היהודי קודם כול כעדה דתית. בנוסף, מוסד דתי היה לפני כן גם לערבים ולא היה צורך לפצותם על הקמת מוסד דתי עליון ליהודים. בנתינת מעמד לעדות הדתיות בארץ – היהודית והמוסלמית – ניסתה ממשלת המנדט גם להחליש את עוצמת הסכסוך הלאומי היהודי-ערבי בארץ.

גורם נוסף, רב חשיבות, שהוביל להקמתה של הרבנות הראשית היה מצבה העגום של החברה החרדית בירושלים. נציגי השלטון הבריטי מצאו בירושלים עדה אשכנזית מפוצלת לעשרות כוללים שהתארגנו על פי ארצות המוצא של חבריהם. כוללים אלו היו נתונים תחת חסות "הוועד הכללי כנסת ישראל" שהוקם כבר בשנת תרכ"ו (1866), ודאג לצורכי העדה, לייצוגה בפני השלטון העות'מאני, למינוי רבה האשכנזי של ירושלים ולתשלום שכרם של חברי בתי הדין האשכנזיים. מקור המחיה העיקרי של כוללים אלו בא מכספי ה"חלוקה", שהגיעו מתרומות היהודים באותן ארצות מוצא. בעקבות מלחמת העולם הראשונה יבש מקור זה, ובשל כך ירד "הוועד הכללי" מכוחו וממעמדו. בנוסף לכך, שרר מתח רב בעיר בין העדות השונות – אשכנזים, ספרדים, מערביים ועוד. דבר שהקשה על המאבק למען האינטרסים המשותפים לכלל היישוב היהודי בפני ממשלת המנדט.

ה"יישוב הישן" החרדי, שהסתגר ברובו בעיר העתיקה ושמר על אורח חייו המסורתי, התקשה לבוא במגע עם החברה היהודית המודרנית שהחלה להתבסס בארץ, וכך איבדו מוסדותיו מכוחם ומהשפעתם. תהליך החילון שהחל בסוף המאה ה-י"ט פגע גם בישיבות. מעמדו של הממסד הרבני, שנשען על המוסדות המסורתיים ועל הישיבות, הלך והתערער – זאת לעומת התנועה הציונית, שהחלה להוות כוח כלכלי ופוליטי חזק בארץ.

מיעוט מרבני "היישוב הישן", הקנאים שבהם, התרכזו סביב "כולל שומרי החומות" של יוצאי הונגריה, שבראשו עמד הרב יוסף חיים זוננפלד. רבנים אלו התנגדו לכל שינוי וחיידוש. אך היו רבנים מתונים, כגון: הרב צבי פסח פרנק – חבר בית הדין של הפרושים; הרב י"מ טוקצ'ינסקי; הרב י"מ חרל"פ ועוד, שסברו ונהגו אחרת. הם הבינו שאסור לרבנים להתנתק מ"היישוב החדש", למרות שהיה ברובו לא דתי, אלא עליהם להשתתף בתהליך בניית ה"בית הלאומי", כי רק כך ניתן יהיה להשפיע על מעמדה של דת ישראל בחברה החדשה ההולכת ומתפתחת בארץ-ישראל.

התמורות החברתיות והכלכליות שהתרחשו בארץ בעקבות הצהרת בלפור והכיבוש הבריטי הביאו את הרבנים הללו למסקנה שאם לא ייאבקו על סמכות הממסד הרבני ועל מעמד הרבנים במסגרת מוסדות היישוב המתעצבים לנגד עיניהם, הם עלולים לאבד כל מעמד והשפעה, ולכך היו גם השלכות כלכליות. מסיבות אלו, אותם רבנים יתמכו בבוא העת בהקמת הרבנות הראשית.

המצב הכלכלי הקשה של חלק מדייני בתי הדין גרם להסכמת הרבנים המתונים לשתף פעולה עם "ועד העיר" בהקמת "משרד הרבנות". לאחר משא ומתן ממושך הוקם בט' בטבת תרע"ט (1918) "משרד הרבנות המאוחד לעדת ישראל בירושלים", שהיה כפוף ל"ועד העיר" ותוקצב על ידו. בישיבת הייסוד של "משרד הרבנות", בי"ב בטבת, הוגדרה מטרתו: א. להוות הנציגות הדתית של היהדות הארץ-ישראלית. ב. לשמש בית דין גדול לערעורים על כל המשפטים בין איש לרעהו.

מחוסר סמכות משפטית מצד ממשלת המנדט והסכמה מצד מוסדות היישוב, הוא לא הצליח לכבוש לעצמו מקום ראוי כמנהיגות רוחנית בירושלים ובארץ כולה, ולא זכה לעליונות על שאר בתי הדין בעיר. אך משרד זה – שמנה שני נשיאים, אשכנזי וספרדי, שלושה חברים אשכנזים ושלושה ספרדים – יהווה גרעין ראשון לבניין הרבנות הראשית, כאשר ארבעה מחבריו ייבחרו בבוא העת למועצה הראשונה.

עליית הראי"ה קוק

רק רב אחד יכול היה לחלץ את ירושלים ממצבה הרוחני-דתי העגום ולאחד את כל הכוחות הרבניים שבעיר, והוא הרב אברהם יצחק הכהן קוק, שכבר אז נחשב אחד מגדולי הדור. עם הגיעו לארץ, בכ"ח באייר תרס"ד (1904), התמנה הרב קוק לרבה של יפו והמושבות. בתמוז תרע"ד (1914) נסע לגרמניה כדי להשתתף ב"כנסיה הגדולה" הראשונה של "אגודת ישראל", לאחר היבחרו ל"מועצת גדולי התורה" שלה. בגלל פרוץ מלחמת העולם הראשונה הוא נאלץ להישאר באירופה, תחילה בשווייץ הניטרלית, ולאחר מכן החל לשמש רבה של קהילת "מחזיקי הדת" בלונדון.

בא' באלול תרע"ח (1918), לאחר תפילה ליד קברי האבות בחברון, התכנסו הרבנים המתונים וראשי המוסדות החשובים של ה"יישוב הישן" בירושלים – "הוועד הכללי, ועד כל הכוללים", מנהלי ישיבת "עץ חיים" ופרנסי בית החולים "ביקור חולים" – כדי לדון במצבם הכלכלי הקשה ובמצבה הרוחני המעורער של העיר. הם החליטו לפנות אל הרב קוק, ששהה באותה עת בלונדון, ולהציע לו לכהן כרבה האשכנזי של ירושלים. גם רבני הערים והמושבות בארץ, שהתכנסו בירושלים בה' באייר תרע"ט (1919), לפי הזמנת "משרד הרבנות המאוחד", הצטרפו להצעה זו, בהכירם ברב קוק כמנהיג "היחידי בעולם המוכשר לשבת על כיסא רבנות זה בשעת תחיה זו לעם ישראל". הרב קוק נענה וכבר בב' באלול, בעת הגיעו לתחנת הרכבת בלוד, קיבל "כתב רבנות" ממנהלי הכוללים ומוסדות הציבור החשובים בירושלים.

אם כבר בעת היותו רבה של יפו חשב הרב קוק על "רבנות מרכזית לאומית ביישוב החדש", הרי כעת הוא תכנן להקים בית-דין גדול כללי בירושלים, שבו ישבו כל גדולי התורה המצויים בארץ-ישראל. בית דין זה יהווה גרעין קבוע לאסיפת רבני ישראל, שתעסוק בענייני ההנהגה הרוחנית של האומה כולה. בשלב זה

הוא עדיין לא פעל בנדון, וגם סירב לקבל סופית על עצמו את משרת רבה של ירושלים, כדי לא להחריף את יחסיו עם הרבנים שהתנגדו למינויו ולהימנע ממחלוקות ומריבות שיקשו עליו למלא תפקיד חשוב זה. בי' בכסלו תר"פ (1919) הגיעה לביתו משלחת גדולה של ראשי הכוללים ומוסדות התורה והחסד בעיר, וביקשה ממנו פעם נוספת לקבל משרה זו – הפעם בהצלחה. בח' בטבת הוגש לרב קוק בביתו "כתב רבנות" לרב העדה האשכנזית של ירושלים, על ידי נציגי כל הכוללים, גבאי הישיבות ומוסדות החסד החשובים בעיר.

כדי להגשים את תכניתו לייסד רבנות לכלל היישוב בארץ, הוא הקים מיד את "ועד הרבנים הכללי של ארץ-ישראל". בישיבה הראשונה, בט"ז בטבת תר"פ (1920), הבהיר הרב קוק שזהו מוסד רבני עליון לכל ארץ-ישראל, ואולי גם לארצות הסמוכות לה, אך בשום אופן אין בהקמתו כוונה לפגוע בבתי הדין הקיימים בירושלים. נקבע כי כל שאלה כללית שלא תיפתר על ידי רב או בית דין או שתהיה בה מחלוקת תובא לדיון במוסד זה. ה"ועד" כלל רבנים אשכנזים וספרדים, ובין חבריו היו גם חברי "משרד הרבנות" שהוקם שנה קודם לכן.

פולמוס הבחירות

בכ"ו בניסן תר"פ (1920), ארבעה ימים לפני הבחירות הראשונות ל"אסיפת הנבחרים" (המוסד העליון של היישוב היהודי בארץ-ישראל), ביוזמת הרב קוק ועל פי החלטת "ועד הרבנים הכללי", התכנסה אסיפת רבנים גדולה, שבה השתתפו 85 מרבני ארץ-ישראל. האסיפה קראה לחרדים לא להשתתף בבחירות אלו כל עוד ניתנת זכות הצבעה לנשים. הרב קוק התיר לבסוף את ההשתתפות בבחירות מכמה סיבות, ואכן חרדים רבים נשמעו לו והלכו להצביע. תנועת "המזרחי", שהייתה שותפה לתנועה הציונית, נחלה כישלון בבחירות אלו. היא האשימה את "ועד הרבנים הכללי" בכישלון, וקראה לרב קוק לא לשתף אתו פעולה. מרגע זה היא החלה לפעול ליצירת מסגרת ארגונית חדשה של רבנות כללית לכל ארץ-ישראל, שבראשה יעמוד הרב קוק. פעילות זו השתלבה בתכניתו המקורית ולכן הסכים לה בכל לב.

מרגע הכתרתו לרבה של ירושלים החלה קבוצת רבנים ששלטה ב"ועד העיר האשכנזי" ובבית-הדין המסונף לו להתנגד למעשיו. רבנים אלו חששו מאישיותו הכריזמטית, מהשקפת עולמו המיוחדת כרב לאומי מהדור החדש, מדעותיו הבלתי שגרתיות, מחדשנותו, ממתנותו הדתית ומיחסו האוהד לבני ה"יישוב החדש" ולציונות – שבאו לביטוי כבר בהיותו רבה של יפו והמושבות.

קנאים אלו החלו, מט"ו בשבט, לפרסם סדרת כתבי פלסטר נגדו, דרשו ממנו לוותר על כס הרבנות של ירושלים וניסו למנוע ממנו להגשים את תכניתו. כדי לפגוע במעמדו ובסמכותו הם הכתירו את הרב

זוננפלד כרבה של העדה החרדית. אליהם הצטרפו חברי תנועת "אגודת ישראל", ששימשה כנציגתם הפוליטית בפני ממשלת המנדט. הרב קוק לא נרתע מהקשיים שניצבו בדרכו, והמשיך בפעילותו, שהשתלבה בפעילות וביוזמה של ממשלת המנדט, להקמת רבנות לכל ארץ-ישראל. במהרה הוא נהיה למנהיג של רוב היהדות החרדית בארץ-ישראל.

ועידת היסוד

במקביל, הנציב העליון קיבל בב' בכסלו תרפ"א (1920) את מסקנות "ועדת בנטוויץ" בדבר הצורך בהקמת רבנות ראשית לארץ-ישראל, לשם כך הוא הקים ועדה מיוחדת שהחלה בהכנות לבחירתה. ראשי העדה החרדית של "היישוב הישן", הרב י"י דיסקין והרב י"ח זוננפלד, ואיתם הרבנים הקנאים, התנגדו מהרגע הראשון להקמתה, מתוך חשש שמא מוסד חדש זה, שלא היה כמותו מעולם בארץ, יהיה "רבנות מטעם" בעל תוקף ממשלתי וסמכות גבוהה משל בתי הדין הקהילתיים. רבנים אלו התכנסו בראש חודש אדר א' תרפ"א (1921) בביתו של הרב דיסקין, והחליטו לפרסם כרוז בחוצות ירושלים ובו קראו לציבור לקיים יום צום בי"ג באדר א', ערב כינוסה של ועידת היסוד של הרבנות הראשית.

הרב קוק, הדמות הדומיננטית והמועמד למשרת הרב הראשי האשכנזי, פנה אליהם ברגע האחרון במכתב שבו דחה את חששותיהם מהרס הדת שייגרם מהקמת הרבנות הראשית וקרא להם להשתתף בהקמתה, אך הם דחו את בקשתו. לעומתם, בתי הדין של הפרושים והחסידיים בירושלים פרסמו מודעה בחוצות העיר – "לאפרושי מאיסורא" – ובה הודיעו כי אסור לצום בי"ג באדר א' כפי שקבעו המתנגדים, וקראו לשמחה והודיה ביום זה. מחלוקת והתנגדות זו תלווה את הרבנות הראשית בכל שנותיה.

ועידת היסוד התכנסה ביום ג', י"ד באדר א', בבית היתומים "ציון" בשכונת הבוכרים בירושלים. דיונים וויכוחים סוערים ליוו אותה. החרף שבהם – דרישת נציגי הציבור הלא דתי למנות נציגים משלהם במועצת הרבנות הראשית, ותביעתם שהרבנות לא תתערב בחיי הרוח והחברה של הפרט והכלל ביישוב היהודי בארץ. דרישות אלו נדחו בתקיפות רבה על ידי הרב קוק, שראה בכך פגיעה בסמכותה של הרבנות הראשית כמנהיגות הרוחנית-דתית העליונה של היישוב כולו, האמורה להשפיע על כל תחומי החיים. לאחר שלושה ימים של מתח וציפייה, בט"ז באדר א', נבחר הרב קוק פה אחד לרב הראשי האשכנזי, והרב יעקב מאיר נבחר ל"ראשון לציון" ולרב הראשי הספרדי. למועצת הרבנות הראשית נבחרו שלושה רבנים אשכנזים ושלושה רבנים ספרדים. הרבנות הראשית נבחרה רק לשלוש שנים, ובכך הודגשה ארעיותה.

למרות הקשיים הרבים, מבית ומחוץ, פעל הרב קוק כרב ראשי ללא ליאות. בתקופה זו הוא התגלה כמנהיג רוחני-דתי משכמו ומעלה, במיוחד בעת מאורעות תרפ"ט (1929) ובפרשת הכותל המערבי, ובשנת תרצ"ד

(1934) בפעילותו למען זיכויים של הנאשמים ברצח ד"ר חיים ארלוזורוב. בזכות פעילותו התקיפה והמסורה הצליחה הרבנות הראשית להשיג רישיונות עלייה לארץ, מעל למכסה הרשמית, ל-3,000 משפחות של ראשי ישיבות ורבנים, ביניהם הרב איסר זלמן מלצר וה"חזון איש", לאחר מתן ערבות להשיג להם פרנסה.

הכרה וסמכות

ארגון היישוב היהודי בארץ ישראל החל עם הכיבוש הבריטי. מוסדות היישוב שאפו להקים בארץ ארגון כלל יהודי בעל צביון לאומי, ציוני ודמוקרטי, כדי להגיע להופעה לאומית מאוחדת בפני שלטונות המנדט. לשם כך היה צורך להכין תקנות לארגון הקהילות בארץ, הן "חוקת הקהילות". ההצעה הראשונה לחוקה זו הוגשה על ידי הוועד הלאומי לעיון המושב השני של "אסיפת הנבחרים" שהתקיים בו'-ט' באדר תרפ"ב (1922). האסיפה אישרה אותה, והיא הוגשה גם לאישור ממשלת המנדט. זו דחתה אותה בשל ההתעלמות המוחלטת מהרבנות הראשית – המוסד הדתי העליון של היישוב, שנוסד שנה קודם ביוזמתה. היא דרשה לקבוע בחוקה את דרך בחירת הרבנות הראשית ואת סמכויותיה המשפטיות.

נושא זה היה נתון במחלוקת חריפה עם מוסדות היישוב, שניסו לצמצם סמכויות אלו ככל האפשר. במשך השנים עלו מספר הצעות לחוקה זו, וההצעה הרביעית, שנכללה בתקנות הסופיות של "כנסת ישראל", התפרסמה באופן רשמי על ידי ממשלת המנדט רק בח' בטבת תרפ"ח (1928). הרבנות הראשית תפסה בה את המקום הראשון בין מוסדות היישוב – וזאת כתוצאה מהלחץ שהפעילו הרבנות הראשית והשלטון הבריטי, שראה ביישוב היהודי עדה דתית ולא עדה לאומית. הרבנות היוותה גשר בין "היישוב הישן" ל"יישוב החדש", מנעה קרע בעם, ופעלה רבות למען אחדות היישוב. היא הפכה לאחד מהמוסדות הלאומיים שהיו תלויים בסמכות העליונה ביישוב – הוועד הלאומי (הנציג הרשמי של יהודי ארץ ישראל בפני השלטון הבריטי). הוא זה שקבע את תקציבה ואת שיטת הבחירות שלה.

הרבנות הראשית לא זכתה להערכה רבה מצד ראשי מוסדות היישוב. אמנם בענייני דת והלכה הם היו מוכנים לשמוע את דעתה, אך בהכרעות פוליטיות חשובות הם כמעט לא שיתפו את ראשיה, ולא ראו בעין יפה את פעילותם המדינית. לא היו לה מקורות מימון משלה, והיא הייתה תלויה בוועד הלאומי ובעזרתה של תנועת "המזרחי". לאחר ששניים מחבריה, הרב צ"פ פראנק והרב פ' ברנשטיין, פרשו מ"כנסת ישראל" בכ"ז בטבת תרפ"ח (1928), נמנע הוועד הלאומי מלהשתתף בתקציבה. דבר זה גרם כמעט לשיתוקה, ולביקורת, אף בקרב אוהדיה, על כך שכמוסד רשמי של ארגון היישוב לא כל חבריה הכירו בסמכותו. משרדיה ונוהלי עבודתה לא הוסיפו לה כבוד. הקשר שלה והשפעתה על הרבנויות המקומיות ועל בתי הדין שלהן ועל הציבור, בפרט הציבור הלא דתי, לא היו כפי שראה בחזונו מייסדה.

פועלו החשוב האחרון של הרב קוק, שהייתה לו השפעה ארוכת טווח לשנים רבות באחדות היישוב, היה ההחלטה על הקמתן של המועצות הדתיות. בסיון תרצ"ה (1935) התכנסו בירושלים רבני הקהילות בארץ על פי הזמנת הרבנות הראשית. הם החליטו לא להקים בארץ קהילות נפרדות, כדרישת "אגודת ישראל", אלא קהילה אחת שלה יהיו בית דין אחד ושחיטה אחת, וזאת בתנאי שתקומנה מועצות דתיות ליד ועדי הקהילות, והפיקוח על שירותי הדת יהיה בידיים נאמנות. בחודש אב חתמו על החלטה זו רבני הארץ ובראשם הרב קוק. היה זה כחודש לפני פטירתו. לכל מתנגדיו היה אומר: "אם לא יהיה לרבנות מעמד רשמי, יביא הדבר לידי הכנסת רבנות רפורמית בארץ-ישראל".

הפריחה המאוחרת

לאחר פטירתו של הראי"ה קוק בג' באלול תרצ"ה (1935) התעורר צורך דחוף לבחור רב ראשי חדש שיצליח למלא את מקומו ולהרים את קרנה של הרבנות הראשית בקרב הציבור הרחב. רק ב"ז בכסלו תרצ"ז (1936), לאחר דחיות רבות, נערכו הבחירות למועצת הרבנות הראשית השנייה, על פי התקנות שנקבעו ביוזמת הוועד הלאומי ואושרו על ידי הנציב העליון. בבחירות אלו נבחרו רבה הראשי של אירלנד, הרב יצחק איזיק הלוי הרצוג, והרב יעקב מאיר (לאחר פטירתו בה' בסיון תרצ"ט, 1939, נבחר במקומו הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל). הקמתה של מועצה זו היוותה מפנה חיובי במעמדה של הרבנות הראשית כמנהיגה הדתית של היישוב היהודי בארץ-ישראל. הרבנות הראשית תפקדה כמוסד הרבני העליון של "כנסת ישראל" – בהכוונת פעולותיהן של לשכות הרבנות הקהילתיות, ובפסיקה בשאלות הלכתיות כלליות. מיסוד "בית הדין הגבוה לערעורים" ביטא יותר מכול את היותה הערכאה השיפוטית העליונה של היישוב.

הרבנות הראשית פעלה בעיקר בתחום הדתי-משפטי ובנתינת שירותי דת. היא התקשתה לרכוש מעמד של הנהגה דתית בלעדית המשפיעה על כל תחומי החיים, כפי ששאף מייסדה. אחת הסיבות לכך הייתה הגעתם לארץ של גדולי תורה ממזרח אירופה, ביניהם ראשי ישיבות ואדמו"רים כגון: הרב א"ז מלצר, הרב א"י קרליץ (ה"חזון איש"), הרב י"ז סולובייצ'יק מבריסק והאדמו"ר מגור. במהרה גם הם נהיו לבעלי סמכות הלכתית בארץ, וזאת מתוקף אישיותם וגדולתם בתורה ולא מכוח המשרה. חברי הרבנות הראשית היו מודעים לכך, ופעמים הם התחשבו בדעתם ונמנעו מלפסוק או להביע דעה בניגוד לגדולי תורה אלו עד שהיו שהאשימום ב"יראת הוראה".

בתקופה זו שוקמו יחסי הרבנות הראשית עם מוסדות הנהגת היישוב בארץ, וזאת בזכות תנועת "המזרחי" שתפסה מקום חשוב בממסד הפוליטי. נקבעו הסדרים מתאימים שהבטיחו לרבנים מעמד משמעותי וקובע בגוף הבוחר את הרבנות הראשית, והמועצות הדתיות מוסדו. למרות זאת, מוסדות היישוב ניסו למנוע

מהרבנים הראשיים מלהתערב בפוליטיקה ובמדיניות חוץ כדי שההגמוניה שלהם לא תיפגע, תוך דרישה שהרבנות הראשית תעסוק רק בענייני דת והלכה.

למרות הגבלת סמכויותיה ותקציבה הדל, שהיה תלוי ב"ועד הלאומי", פעלה הרבנות הראשית והביעה את דעתה באירועים רבי משמעות בחיי היישוב ובמאבקו להקמת "הבית הלאומי". הרבנים הראשיים הביעו את דעתם כמייצגי ההלכה והמוסר היהודי בנושאים קשים וטעוני רגשות. גדולתם כמנהיגים באה לידי ביטוי בעיקר בתקופת השואה, כאשר הם הזעיקו את מוסדות היישוב ואת מצפון העולם לפעול להצלת יהודי אירופה, ויזמו וארגנו ימי תפילה, צום ואבל על רצח מיליוני היהודים. את רוב זמנם הקדישו להצלת עולם התורה במזרח אירופה ובבלקן, ובזכות פעילותם המסורה זכו לעלות לארץ ולהיקלט בה ראשי ישיבות, אדמו"רים, רבנים ותלמידי ישיבות רבים.

ערב מדינה

הבחירות למועצת הרבנות הראשית השלישית נדחו בגלל השואה. הן התקיימו בט"ז בשבט תש"ה (1945). כרבנים ראשיים נבחרו בשנית הרב הרצוג והרב עוזיאל. עם הקמת המדינה וכינון משרד הדתות צומצמו הסמכויות של הרבנות הראשית. היא השתדלה לא להתערב בסוגיות פוליטיות-מדיניות כבעבר, וניסתה לשמור על ניטרליות, אך בענייני הלכה וחברה היא השמיעה את קולה. החוק לבחירתה עבר שינויים רבים, והבחירות עצמן נדחו מספר פעמים. הציבור הדתי-לאומי היה התומך העיקרי בפעולותיה, אם כי הוא לא תמיד נשמע לכל פסקיה. הרבנות הראשית עברה עליות ומורדות, ואף משברים פקדו אותה, שלא הוסיפו לה כבוד ויוקרה. למרות כל המכשולים, הקשיים, החששות וההתנגדויות – הרבנות הראשית קיימת עד עצם היום הזה, והיא משמרת את השוויון בין אשכנזים לספרדים. היא המוסד ההלכתי העליון של מדינת ישראל, ובניגוד לגופים רבניים עצמאיים, כל פעולותיה נעשות מתוך אחריות ממלכתית הרואה את החברה והמדינה כולה.